

לקט ידיעות

עורכת: אפרת שיימן*

בריאות: חוק זכויות החולה; חוזר המנהל הכללי של משרד הבריאות בעניין הטיפול בחולה הנוטה למות. בתי-משפט: חוק בתי-המשפט לענייני משפחה; דין וחשבון הוועדה לבחינת כינונה של רשות שיפוט עצמאית; מינוי ועדה לבדיקת מבנה בתי-המשפט בישראל. דיני עבודה: חוק שכר שווה לעובדת ולעובד. דיני עונשין: סייג להתיישנות בעבירות מין בקטין. זכויות האדם: א. הגנת הפרטיות - תיקון לחוק האונת סתר; החלטות שנתקבלו בלשכת היועץ המשפטי לממשלה בעניין קבלת נתוני היוג של אזרחים ושל עיתונאים; תיקון לחוק הגנת הפרטיות בעניין מאגרי מידע ודיוור ישיר; ב. זכות הציבור לדעת - דו"ח הוועדה לעניין חופש המידע; ג. כבוד האדם - הוועדה לבדיקת חקיקה נגד עינויים; כיתוב אישי על מצבות צבאיות; ד. הזכות להורות וחופש ההתקשרות - חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד). כנסת: הסמכת הוועדה לענייני ביקורת המדינה להחליט על מינוי ועדת חקירה ממלכתית; תיקון לחוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם - סייגים לעיסוק של חברי הכנסת; תיקון לחוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם - נסילת חסינות של חבר הכנסת. סדר-דין פלילי: חוק הסניגוריה הציבורית; חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - חיפוש בגוף החשוד); חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים). שירות המדינה: הודעת נציבות שירות המדינה בעניין זכות עיון בתיק אישי; תיקון לחוק שירות המדינה (מינויים) - חובת מתן ביטוי הולם לייצוגם של בני שני המינים. תקשורת: מינוי ועדה ציבורית לבדיקת הסדרי החקיקה בענייני עיתונות; הסכם צנזורה חדש בין שר הביטחון לבין נציגי כלי התקשורת בישראל.

* עורכת-העוראה בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה, וחברת מערכת משפט וממשל.

בריאות

חוק זכויות החולה

ביום 1 במאי 1996 נתקבל בכנסת חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1591) (להלן: החוק), שמטרתו לקבוע את זכויות האדם המבקש טיפול רפואי או מקבלו, ולהגן על כבודו ופרטיותו.

החוק קובע את הזכות העקרונית לטיפול רפואי נאות, ואוסר על הפליה בין מטופל למטופל מטעמי דת, גזע, מין, לאום, ארץ מוצא או מטעם אחר כיוצא באלה. עוד קובע החוק, כי מטפל, כל מי שעובד בפיקוחו, וכן כל עובד אחר של המוסד הרפואי ישמרו על כבודו ופרטיותו של המטופל בכל שלבי הטיפול הרפואי.

בהתאם לאמור בחוק, לא יינתן טיפול רפואי למטופל אלא אם נתן לכך המטופל הסכמה מדעת. לשם קבלת הסכמה כזו, על המטפל למסור למטופל את המידע הרפואי הדרוש לו, באורח סביר, כדי לאפשר לו להחליט אם להסכים לטיפול המוצע. על המידע הנמסר לכלול, בין היתר, את הסיכונים הכרוכים בטיפול המוצע, סיכויים וסיכונים של טיפולים רפואיים חילופיים או של העדר טיפול רפואי, ועובדת היות הטיפול בעל אופי חדשני. המטפל רשאי להימנע ממסירת מידע רפואי מסוים למטופל, אם ועדת האתיקה, שהרכבה מוגדר בחוק, אישרה כי מסירתו עלולה לגרום נזק חמור לבריאות הגופנית או הנפשית של המטופל. זאת ועוד, בנסיבות ובתנאים המצוינים בחוק, מטפל רשאי לתת טיפול רפואי גם ללא הסכמתו מדעת של המטופל, וזאת כאשר מצבו הגופני או הנפשי של המטופל אינו מאפשר קבלת הסכמתו מדעת, או בנסיבות שבהן נשקפת למטופל סכנה חמורה והוא מתנגד לטיפול רפואי, או כאשר בשל נסיבות של מצב חירום רפואי לא ניתן לקבל את הסכמתו מדעת של המטופל לטיפול רפואי דחוף.

החוק קובע חובה לנהל רשומה רפואית, בה יתועד מהלך הטיפול הרפואי. מטופל יהיה זכאי לקבל מידע רפואי מהרשומה הרפואית, לרבות העתקה, המתייחסת אליו. עם זאת, מטפל רשאי להחליט שלא למסור למטופל מידע רפואי, אם המידע עלול לגרום נזק חמור לבריאותו הגופנית או הנפשית של המטופל או לסכן את חייו.

מטפל או עובד מוסד רפואי ישמרו בסוד כל מידע הנוגע למטופל, ואולם בנסיבות מסוימות הם רשאים למסור מידע רפואי לאחר, למשל, כאשר ועדת האתיקה קבעה כי מסירת המידע הרפואי על אודות המטופל חיונית להגנה על בריאות הוולת או הציבור, וכי הצורך במסירתו עדיף מן העניין שיש באי מסירתו.

חוזר המנהל הכללי של משרד הבריאות בעניין הטיפול בחולה הנוטה למות ביום 31 בינואר 1996 פרסם המנהל הכללי של משרד הבריאות הנחיות בדבר הטיפול בחולים הנוטים למות. מטרתן של ההנחיות היא לסייע למטפלים בחולים סופניים בנוגע לאופן הטיפול הרפואי, לתת בידיהם כלים להתמודד עם הדילמה האתית הכרוכה בשאלת ההימנעות מטיפול במצבים כגון אלה, ולהקל על המבוכה השוררת בקרב הצוות הרפואי המטפל בכל הנוגע לטיפול בחולים הנוטים למות.

יצוין, כי ההנחיות אינן קובעות פיתרון אחיד, אלא מעלות את השיקולים שיש

להביא בחשבון כאשר מדובר בתולים סופניים, ומציעות דרכים מנחות לפיתרון. ההנחיות מעלות מספר היבטים אתיים הנוגעים לעניין. בין היתר הן קובעות, כי על הרופא להעריך באופן מקצועי אילו ממטרות הרפואה ניתן לישם לגבי החולה שלפניו: בעוד שמטרות הרפואה הרגילות כוללות הארכת חיים, טיפול יעיל לצורך החלמה וכיו"ב, הרי שתפקיד הרופא במצבים סופניים הוא בעיקר תמיכה בחולה ובבני משפחתו, מניעת כאב וסבל, והתמודדות אמינה עם תהליך המוות ועם הנוטה למוות. כאשר לא ניתן להאריך את החיים ולהקל על סבלו של החולה, השימוש בטיפולי החייה והנשמה הוא טיפול עקר, מיותר וחסר תועלת רפואית, ולעתים, כשיש בו כדי להאריך את תהליך המוות הטבעי, הדבר אף נוגד את חובתו האתית והבסיסית של הרופא – למנוע סבל. לפיכך, אם החולה אינו מעוניין בהארכת החיים באופן מלאכותי, אין זה נכון מבחינה רפואית להשתמש בטיפולים מאריכי חיים. מאידך גיסא, אסור לרופא בתכלית האיסור לתת לחולה תרופה או טיפול שמטרתם ופעולתם היא החשת המוות, גם אם זו בקשתו המפורשת של החולה.

המקרים הקשים יותר הם כאשר הרופא מאמין שהטיפול נחוץ להארכת חייו של החולה, ואילו החולה מתנגד לכך, משום שאינו הפך בהארכת חייו מעבר לתהליך הטבעי של המוות המתרחש בגופו. במקרה כזה רצוי לבוא בדברים עם החולה, לרדת לשורש מניעיו ולשכנעו בדבר הטיפול הנכון.

פרט לדיון בהיבטיה האתיים של הבעיה, ההנחיות מביאות מספר המלצות מעשיות, כדלקמן:

1. יש לקבוע בוודאות, בצורה ברורה ומפורשת, כי החולה נמצא במצב סופני (הקביעה תיעשה על-ידי שני רופאים שאינם קשורים זה בזה).
 2. יש לשקול (באמצעות צוות רפואי המונה לפחות שלושה רופאים) מהו טיפול נחוץ שיקל על סבלו ויאריך את חייו של החולה, ומהו טיפול חריג ומיותר שרק יאריך את התהליך הטבעי של המוות.
 3. סירובו של החולה לקבל טיפול צריך להיות מפורש, ועליו להיות סירוב "מדעת", והיינו, יש לוודא, בין היתר, כי החולה קיבל את ההחלטה בהיותו בדעה צלולה ובכושר שיפוט תקין לגבי ההכרעה הנדרשת; החולה הבין את מהות הטיפול המוצע, את השלכותיו ואת הסיכויים הגלומים בו; החולה יודע ומבין את איכות החיים הצפויים לו אם יבוצע בו הטיפול; סירובו של החולה לטיפול אינו גובע מלחץ חברתי או משפחתי.
- על-פי ההנחיות, בשום מקרה אין לכפות על רופא לבצע החלטות העומדות בניגוד למצפנו ולהכרתו כרופא. אם הרופא חש כי אין הוא יכול להשלים עם ההחלטה שמתקבלת בסיום הבירור שנעשה, יש מקום להעביר את הטיפול לרופא אחר.

בתי־משפט

חוק בית־המשפט לענייני משפחה

ביום 31 ביולי 1995 נתקבל בכנסת חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995 (ס"ח תשנ"ה 393) (להלן: החוק), שענייניו ריכוז סמכויות בתי־המשפט בענייני משפחה.

עד עתה היתה הסמכות לדון בעניינים הקשורים בדיני המשפחה מחולקת בין בית- המשפט המחוזי לבין בית-משפט השלום. כך, למשל, בית-המשפט המחוזי היה מוסמך לדון בעניינים כדוגמת ענייני המעמד האישי, מזונות, משמורת קטינים, אפוטרופסות ואימוץ ילדים, בעוד שבית-משפט השלום היה מוסמך לדון בפירוק שיתוף של בני זוג במקרקעין לפי סכום התביעה או שוויה, בעניינים של קטינים נזקקים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960, ובעניינים הקשורים לאפוטרופסות לפי חוק ההגנה על חוסים, תשכ"ו-1966, וחוק הסעד (טיפול במפגרים), תשכ"ט-1969.

החוק נועד לרכז את רוב סמכויות השיפוט בענייני משפחה בבית-משפט השלום, שיפעל כבית-משפט לענייני משפחה, וזאת כדי לייעל את המערכת, למנוע כפילויות בדיון ובהכרעות שיפוטיות, לאפשר פיתרון שיטתי ומגובש יותר ולקצר את ההתדיינות. החוק אינו בא לגרוע מסמכויותיהם של בתי-הדין הדתיים ובית-הדין לעבודה.

סעיף 2 לחוק קובע, כי שר המשפטים, בהסכמת נשיא בית-המשפט העליון, רשאי להסמיך בצו בית-משפט שלום מסוים לשבת כבית-משפט לענייני משפחה, ולקבוע את תחום שיפוטו לצורך חוק זה. נוסף לכך רשאי השר, בהסכמת נשיא בית-המשפט העליון, למנות שופטים מבין שופטי בית-משפט השלום שידונו בבית-המשפט לענייני משפחה. הכשירות השיפוטית הנדרשת לשם כך היא ידע וניסיון מקצועי בתחום ענייני המשפחה.

יצוין כי החוק קובע אמנם מהן התובענות שהינן בגדר "ענייני משפחה" לצורך חוק זה, אולם שר המשפטים מוסמך (בתנאים הקבועים בחוק) לקבוע בצו עניינים נוספים שבית-המשפט לענייני משפחה יהיה מוסמך לדון בהם.

חידוש נוסף שמביא החוק הוא הקמתה של יחידת הסיוע בבית-המשפט לענייני משפחה, שתפקידה יהיה לתת שירותי אבחון, ייעוץ וטיפול בענייני משפחה, לרבות העמדת מומחים לרשות בית-המשפט. בית-המשפט לענייני משפחה יהיה רשאי להפנות בעל-דין ליחידת הסיוע, וכן להורות ליחידת הסיוע לחקור בעניין שגדון לפניו ולהגיש חוות דעת בכתב.

על-פי החוק, הקמת בתי-המשפט לענייני משפחה תושלם בכל הארץ לא יאוחר מתום שנתיים מיום תחילתו של חוק זה. בכל תחום שיפוט שטרם הוקם בו בית-משפט לענייני משפחה יידונו ענייני המשפחה בבית-המשפט המוסמך לכך ערב תחילתו של חוק זה, ובאותו תחום לא יתולו הוראות חוק זה.

דין וחשבון הוועדה לבחינת כינונה של רשות שיפוט עצמאית הוועדה לבחינת כינונה של רשות שיפוט עצמאית (להלן: הוועדה), שמונתה ביולי 1994 על-ידי נשיא בית-המשפט העליון מאיר שמגר ועל-ידי שר המשפטים פרופ' דוד ליבאי, נתבקשה לבחון את שאלת כינונה של מערכת בתי-המשפט כרשות ארגונית-מינהלית בעלת מעמד עצמאי מבחינה משפטית.

דיוני הוועדה התמקדו בסוגיית "אי תלותו" של מערך המינהל השיפוטי, לאמור: "אי תלות" בנושאי תקציב וכוח אדם – במידה שהם כפופים כיום לנציבות שירות המדינה, לממונה על השכר ולאגפי התקציבים והחשב הכללי במשרד האוצר. העמדה שגובשה על-

ידי רוב חברי הוועדה דוגלת בניתוק והפרדה של מערכת השיפוט - שופטים ועובדי מינהל - ממערכות השלטון האחרות. שניים הם הטעמים העומדים בבסיס עמדה זו: א. הטעם החוקתי - מן ההיבט החוקתי, אין מקום ואין הצדקה ל"כפיפותה" של מערכת השיפוט לרשות המבצעת. עמדת הרוב בוועדה היא, כי התפישה החוקתית של מוסדות השלטון אינה באה על סיפוקה אלא בהענקת מעמד מינהלי-ארגוני עצמאי לרשות השופטת.

ב. הטעם הארגוני - הכפיפות לרשות המבצעת בתחומי התקציב, כוח האדם, השכר ונושאי המינהל האחרים מכבידה על תפקודו של המנגנון השיפוטי המינהלי של המערכת השופטת, ובסופו של דבר פוגעת בצורה משמעותית ביעילותו וברמת תפקודו. מן הראוי לציין, כי לדעת עמדת הרוב, גם אם יוחלט על "עצמאותו" של המינהל השיפוטי עדיין יש לשמור על "זיקת קשר" בינו לבין המסגרת הכללית של עובדי המדינה, היינו, על ההסדרים שלפיהם פועלים ומתפקדים גופי המינהל הממלכתי בגזרות השלטון האחרות.

עיקרי המלצותיה של דעת הרוב הם כדלקמן:

א. לכונן גוף עצמאי לרשות השופטת, שבמסגרתו משולבים זה לצד זה ממלאי תפקידי השיפוט ועובדי המינהל השיפוטי. "עצמאותו" של הגוף החדש תבוא לכלל ביטוי בניתוק "כפיפותה" של המערכת השיפוטית לגופי הרשות המבצעת בכל הקשור לתפקודה, ובין היתר בנושאים כגון: תקציב, כוח אדם מינהלי, נושאי שכר וכיו"ב.

ב. באשר למבנה הארגוני של הרשות השופטת, הוצע כי בראשה יעמוד נשיא בית המשפט העליון, כשלצדו יפעלו שני גופים: "מועצה מייעצת" שתשמש כ"גוף המחקק" של הרשות השיפוטית, ו"מינהל השיפוט" שיטמש כ"גוף המבצע" של הרשות השיפוטית, ובתור שכזה יהיה מופקד על תפעולה ותפקודה של המערכת השופטת מן ההיבט הארגוני והמינהלי.

ג. כל סמכויות המינהל של המערכת השיפוטית המופקדות כיום בידי גופי הרשות המבצעת (לרבות שר המשפטים) ירוכזו בידי נשיא בית המשפט העליון.

דעת המיעוט של הוועדה מסכימה, אמנם, כי יש מקום לשינויים ואף לרפורמות בתפקוד וברמת המערכת המינהלית של בתי המשפט, אולם היא מתנגדת להקמתה של רשות שיפוטית עצמאית. לגישה, יש לבצר את אי תלותו של השיפוט על-ידי הענקת "אוטונומיה" למערך המינהל השיפוטי, תוך השארתו "כפוף" למסגרת הכוללת של עובדי המנגנון המינהלי הממלכתי.

מינוי ועדה לבדיקת מבנה בתי המשפט בישראל

ביום 18 בדצמבר 1995 הוחלט על-ידי נשיא בית המשפט העליון ושר המשפטים על הקמת ועדה לבדיקת מבנה בתי המשפט בישראל. הוועדה התבקשה להמליץ על השינויים הרצויים במערכת בתי המשפט הרגילים מבהינת מבנה המערכת, חלוקת הסמכויות בין הערכאות השונות ובתוך כל אחת מהן, וכן כל השינויים המתבקשים הקשורים בכך, במגמה ליעל ולשפר את תפקודה של המערכת.

בראש הוועדה עומד השופט ת' אור, וחברים בה: השופטת ט' שטרסברג-כהן, פרופ' ב' ברכה, עו"ד ת' קלוגמן, עו"ד א' גולדנברג ועו"ד פ' רובין.

דיני עבודה

חוק שכר שווה לעובדת ולעובד

ביום 11 במרס 1996 נתקבל בכנסת חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1581) (להלן: החוק). חוק זה נועד, כמצוין בסעיף 1 לחוק, לקדם שוויון ולמנוע אפליה בין המינים בכל הנוגע לשכר או לכל גמול אחר בקשר לעבודה.

החוק מרחיב את היקף תחולת השוואת השכר שהיתה קבועה בחוק שכר שווה לעובדת ולעובד, תשכ"ד-1964, שכן לפי החוק החדש, השוואת השכר תחול לא רק לגבי עבודה שווה או שווה בעיקרה, אלא גם לגבי עבודה שוות ערך. כמוסבר בדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ה 2377), הרחבה זו באה בעקבות הדעה המקובלת כיום, כי אחד הגורמים לפער בין שכר הנשים לבין שכר הגברים הוא השכר הנמוך המשולם עבור מקצועות או תפקידים שרוב העוסקים בהם הן נשים.

החוק אף מבהיר כי השוויון בשכר יחול גם לעניין כל גמול אחר שנותן מעביד לעובד או עבורו בקשר לעבודתו, בין אם מדובר בתגמול בכסף או בשווה כסף, במישרין או בעקיפין, ואף אם התגמול אינו שכר עבודה. הוראה זו באה בעקבות מחקרים שנעשו לאחרונה, המצביעים על כך, שהפערים בשכר בין גברים לנשים נובעים בעיקר מתשלום התוספות השונות לשכר.

החוק קובע, כי יראו עבודה כשוות ערך לחברתה אף אם הן אינן אותן עבודות או עבודות השוות בעיקרן זו לזו, אם הן בעלות משקל שווה, בין היתר מבחינת הכישורים, המאמץ, המיומנות והאחריות הנדרשים לביצוען, ומבחינת התנאים הסביבתיים שבהם הן מבוצעות.

בית-הדין לעבודה רשאי, על-פי בקשת אחד הצדדים או ביוזמת בית-הדין בנסיבות מיוחדות, למנות מומחה לניתוח עיסוקים מטעמו של בית-הדין, אשר יחווה את דעתו לעניין השאלה, האם העבודות שבמחלוקת הן אותן עבודות, עבודות שוות בעיקרן או עבודות שוות ערך.

יודגש כי על-פי החוק אין מניעה שיהא הפרש בשכר או בגמול אחר המתחייב מאופיה או ממהותה של העבודה הנדונה, ובכלל זה תפוקת העבודה, איכות העבודה, הוותק בעבודה, ההכשרה או ההשכלה, או מיקומו הגיאוגרפי של מקום העבודה, ובלבד שאין בכך אפליה מטעמי מין. נטל ההוכחה בדבר נסיבות כאלה הוא על המעביד.

החוק מחייב את המעביד למסור לעובדו, לפי דרישת העובד, מידע בדבר רמות שכר של עובדים המועסקים אצלו, לפי סוגי עובדים, סוגי משרות או סוגי דירוגים, ובלבד שהמעביד אינו חייב למסור מידע אלא במידה הדרושה לפי העניין, שיימנע מגילוי פרטים מזהים של עובדים, ושאינן במסירת המידע הפרה של כל דין אחר.

חידוש נוסף שמביא החוק הוא האפשרות להגיש תובענה ייצוגית, בתנאים המפורטים בחוק, כך שפסק הדין בתובענה הייצוגית יהווה מעשה בית-דין לגבי כל הנמנים עם קבוצת העובדים. יצוין כי החוק ייכנס לתוקף בתום שישה חודשים מפרסומו.

דיני עונשין

סייג להתיישנות בעבירות מין בקטין

ביום 10 בינואר 1996 נתקבל בכנסת חוק העונשין (תיקון מס' 73), התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1557) (להלן: התיקון לחוק), הקובע הסדר מיוחד לעניין התיישנות בעבירות מין בקטין. על-פי ההסדר הרגיל, הקבוע בסעיף 9 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, תקופת ההתיישנות החלה על עבירות מסוג פשע הינה עשר שנים מיום ביצוע העבירה.

התיקון לחוק הוסיף את סעיף 354 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, הקובע כי בעבירות המגויות בסעיף, קרי: עבירות מין במשפחה או עבירות מין במסגרת מערכת יחסים בין קטין לבין האחראי עליו (שהינן עבירות מסוג פשע), יחול מניין תקופת ההתיישנות ביום שמלאו לקטין שמונה עשרה שנה. ואולם אם חלפו עשר שנים מיום ביצוע העבירה – לא יוגש כתב אישום אלא באישור היועץ המשפטי לממשלה.

התיקון לחוק נועד לאפשר העמדה לדין פלילי באותם מקרים רבים שבהם קורבנות עבירות המין חושפים את העבירות שבוצעו בהם רק שנים לאחר שבגרו. עם זאת, בשל החשש כי יתעוררו בעיות הנוגעות לשאלות ראייתיות ולמידת העניין הציבורי שבהגשת כתב אישום לאחר תקופה כה ארוכה, קובע התיקון לחוק, כי הגשת כתב אישום בשנים שמעבר לתקופת ההתיישנות הרגילה – היינו, לאחר שכבר חלפו עשר שנים מיום ביצוע העבירה – תהיה טעונה אישור היועץ המשפטי לממשלה (ראו ה"ח תשנ"ה 2361).

זכויות האדם

א. הגנת הפרטיות

תיקון לחוק האזנת סתר

ביום 4 באפריל 1995 נתקבל בכנסת חוק האזנת סתר (תיקון), התשנ"ה-1995 (ס"ח התשנ"ה 1517) (להלן: התיקון לחוק). מדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ד 2292) עולה, כי התיקון בא לענות על מספר צרכים שהתעוררו מאז חקיקת חוק האזנת סתר, תשל"ט-1979 (להלן: החוק המקורי).

בין היתר, התיקון לחוק מרחיב את הגדרתו של הדיבור "שיחה", בכך שהוא כולל כל תקשורת בדיבור או ב"בוק", לרבות טלפון, טלפון אלחוטי, רדיו טלפון נייד, מכשיר קשר אלחוטי, פקסימיליה, טלקס, טלפרינטר או תקשורת בין מחשבים. כמו כן הורחבה בתיקון לחוק ההגדרה של "האזנה", והיא כוללת כיום לא רק האזנה לשיחת הוולת, אלא אף קליטה או העתקה של שיחה זו.

בתיקון לחוק הוחמרו העונשים המירביים שהיו קבועים בחוק המקורי על האזנת סתר שלא כדין, ועל שימוש שלא כדין בידעה או בתוכנה של שיחה שהושגה על-ידי האזנת סתר. אמצעי הרתעה נוסף שנוקט בתיקון לחוק מופנה נגד חוקרים פרטיים המנהלים במסגרת עיסוקם פעילות עבריינית בניגוד לחוק האזנת סתר. בהתאם לכך הוקנתה לבית-

המשפט סמכות לשלול מחוקר פרטי – שהורשע בעבירה לפי חוק זה – את רשיונו לעסוק כחוקר, ולפוסלו מלקבל רשיון חדש לתקופה קצובה שלא תעלה על שבע שנים. על אף האיסורים הגורפים בחוק לעשות שימוש בדברים שנתקבלו בהאזנת סתר שלא כדין, קובע התיקון לחוק, כי שימוש כזה, בכפוף לתנאים שמציב הסעיף, אפשרי בשני מקרים:

א. קצין משטרה בדרגת סגן ניצב ומעלה שהוסמך לכך (או מי שהוסמך על-ידיו), רשאי לעשות שימוש בהאזנת סתר שלא כדין למטרת אכיפת חוק האזנת סתר.
ב. העומדים בראש מערך התביעה הכללית רשאים לעשות שימוש כמתואר לעיל למטרות של מניעה או חקירה של פשע חמור.

חידוש נוסף שמביא התיקון לחוק נוגע למנגנוני הפיקוח הקיימים על מתן ההיתרים להאזנת סתר. עד לתיקון היה קיים פיקוח מיניסטריאלי בלבד, ואילו כיום, במטרה לנתק את מנגנוני הפיקוח מהקשרים פוליטיים, נתון הפיקוח בידי היועץ המשפטי לממשלה והוועדה המשותפת של ועדת חוקה, חוק ומשפט וועדת החוץ והביטחון של הכנסת. התיקון לחוק מרחיב את העילות בהן קיימת אפשרות להתיר האזנת סתר. כך, למשל, סעיף 4א שהוסף לחוק מקנה לראש הממשלה או לשר הביטחון את הסמכות להתיר האזנה לשיחות של עובד מערכת הביטחון לצורך איתור או מניעה של דליפת מידע ביטחוני, העלולה לגרום נזק חמור לביטחון המדינה.

באשר לסמכותו של נשיא בית המשפט המחוזי (או סגנו שהוסמך לכך) להתיר בצו האזנת סתר, קובע התיקון לחוק שני שינויים עיקריים: מהד גיסא, סעיף 6א לחוק המתוקן מגביל את מתן ההיתרים למקרים של חקירת או מניעת עבירות מסוג פשע בלבד, ולא לכלל העבירות, כפי שהיה עד לתיקון. מאידך גיסא, סעיף 9א שהוסף מאפשר לבית המשפט, בנסיבות מסוימות המצוינות בסעיף, להתיר האזנת סתר לשיחה של בעלי חסיונות לפי פקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, כאשר יש יסוד לחשד שבעל המקצוע מעורב בעבירה. כמוכנה בדברי ההסבר, סיוג האיסור המוחלט להאזין לשיחות חסויות בא בעקבות ביקורת בית המשפט בעת"ס 1/81 מדינת ישראל נ' פלוני, פ"ד לו (1) 614.

אחד מסעיפי התיקון החשובים ביותר מתייחס לכלל הגורף בדבר אי קבילותה של כל ראייה שהושגה בדרך של האזנת סתר שלא כדין. כלל זה, שהיה מעוגן לפני התיקון בסעיף 31 לחוק המקורי, היווה חריג לדיני הראיות הישראלים, שדחו את אימוץ הדוקטרינה האמריקאית "של פירות העץ המורעל". התיקון לחוק מסייג כלל זה, ובדומה לסעיף 32 לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981, קובע, כי ראיות שהושגו בניגוד להוראות חוק האזנת סתר תהיינה קבילות בשני מקרים: בהליך פלילי בשל עבירה לפי חוק האזנת סתר, ובהליך פלילי בשל פשע חמור, בהתאם לשיקול דעתו של בית המשפט, ובלבד שהאזנת הסתר נעשתה בטעות, בתום לב, תוך שימוש מדומה בהרשאה חוקית.

החלטות שנתקבלו בלשכת היועץ המשפטי לממשלה בעניין קבלת נתוני חיוג של אזרחים ושל עיתונאים

ביום 9 באפריל 1996, בעקבות פרשה של חשיפת נתוני החיוג של עיתונאים במסגרת ניהול חקירה עליידי המשטרה הצבאית, נערך דיון בלשכת היועץ המשפטי לממשלה,

ונתקבלו מספר החלטות. החלטות אלה, שהינן בעלות חשיבות רבה מההיבט של ההגנה על הפרטיות וצנעת חייו של אדם, נוגעות לשלושה עניינים מרכזיים:

1. צנעת הפרט

הוסכם כי לפגיעה בצנעת הפרט של אזרחים יש חשיבות מיוחדת, כשהחקירה מתנהלת על-ידי רשויות הצבא, וכשמדובר בקבלת נתוני חיוג. הטעם לכך הוא, שקבלת נתוני חיוג כמוה כחיפוש "סמוי", שכן הדיון בבקשה לחשוף נתוני חיוג נעשה בבית-המשפט במעמד צד אחד, מבלי שהצד הנפגע יוכל להתגונן ולהביא את עמדתו. מן המותר לציין, כי עיתונאי שלגביו נתבקש צו למסירת נתוני חיוג, יכול היה להתגונן בטענה של חיסיון עיתונאי.

בשל היות קבלת נתוני חיוג בגדר חריגה מובהקת לתחום הפרט - במיוחד לאור העיגון החוקתי של ההגנה על הפרטיות וצנעת הפרט בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו - ובהתחשב בכך שמדובר בבקשה במעמד צד אחד, הוחלט כי במקרים שבהם יש צורך בקבלת נתוני חיוג של אזרחים במסגרת חקירה שנערכת על-ידי הצבא, יפעלו רשויות הצבא רק לאחר התייעצות עם פרקליטות המדינה.

2. החיסיון העיתונאי

נקבע כי קיומו של חיסיון עיתונאי הוא אינטרס הציבור, ועל כן ראוי - וכך יש לנוהג בעתיד - שכל אימת שיתעורר צורך לפנות לבית-המשפט בבקשה שיש עמה, או שיכולה להיות עמה פגיעה בחיסיון העיתונאי, יובא העניין מראש לידיעת היועץ המשפטי לממשלה ויידרש אישורו להגשת הבקשה לבית-המשפט. הדברים מתייחסים הן לחקירה המתבצעת בצבא והן לחקירה המתבצעת ברשות אחרת.

3. הסדר חקיקתי מיוחד לגבי נתוני חיוג

נתוני חיוג אינם "שיחה" כמשמעותה בחוק האזנת סתר, תשל"ט-1979. אופן קבלת הנתונים הללו מוסדר כיום בחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981. לאור זאת נקבע, כי יש מקום לבחון תיקון לחוק האזנת סתר או לחוק הגנת הפרטיות, כדי לתת מעמד מיוחד לנתוני חיוג, בשל החשש הממשי לפגיעה בצנעת הפרט על-ידי השיפתם של נתונים אלה. על התיקון להתייחס לנתוני החיוג של כל אדם, בכלל, ושל עיתונאים ובעלי מקצוע אחרים שלגביהם קיים חיסיון, בפרט.

תיקון לחוק הגנת הפרטיות בעניין מאגרי מידע ודיוור ישיר

ביום 11 באפריל 1996 נתקבל בכנסת חוק הגנת הפרטיות (תיקון מס' 4) (מאגרי מידע), התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1589) (להלן: התיקון לחוק). תיקון זה עוסק בעיקרו בשני עניינים: תיקון הוראות חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981 (להלן: החוק המקורי), המסדירות את ההגנה על הפרטיות במאגרי מידע, והוספת סימן חדש לחוק המקורי - סימן ב', המסדיר את הדיוור הישיר.

הוראות התיקון לחוק המתייחסות למאגרי מידע באות להבטיח יתר הגנה על הפרטיות במאגרי מידע, וזאת, בין היתר, באמצעות שיפור ההוראות הקיימות בדבר רישום מאגרים, הוספת פרטים החייבים ברישום לגבי כל מאגר, והרחבת סמכויות הרשם, היכול מעתה לסרב לרשום מאגר לא רק מהטעם של שימוש במאגר כמסווה לפעולות בלתי

חוקיות, אלא גם כאשר המידע נצבר או נאסף בניגוד לחוק או בניגוד להוראות כל דין. כמו כן, החוק קובע כי שר המשפטים יקים בצו יחידת פיקוח שבראשה יעמוד הרשם, אשר תפקח על מאגרי המידע, רישומים ואבטחת המידע בהם. גופים מסוימים המפורטים בתיקון לחוק יהיו חייבים גם במינוי ממונה על אבטחת מידע.

סימן ב' לחוק מגדיר דיוור ישיר כפנייה אישית לאדם, בהתבסס על השתייכותו לקבוצת אוכלוסין, שנקבעה על-פי איפיון אחד או יותר של בני אדם ששמותיהם כלולים במאגר מידע. התיקון לחוק אמנם אינו קובע איסור על הדיוור הישיר, אולם הוא מחיל מספר מגבלות על ניהול והחזקת מאגר מידע המשמש לשירותי דיוור ישיר:

התיקון לחוק קובע, כי כל אדם זכאי לדרוש מבעל מאגר מידע המשמש לדיוור ישיר, שמידע המתייחס אליו יימחק ממאגר המידע. כמו כן הוא רשאי לדרוש כי מידע המתייחס אליו – אף אם לא נמחק – לא יימסר לאדם, לסוג בני אדם או לאנשים מסוימים. לא נענה בעל המאגר לאחת הדרישות שלעיל תוך 30 ימים מיום קבלת הדרישה, ניתן יהיה לפנות לבית-משפט השלום, כדי שיורה לבעל המאגר לפעול כאמור.

התיקון מחייב כי כל פנייה בדיוור ישיר תכיל באופן ברור ובולט את הפרטים הבאים: מספר הרישום של המאגר בפנקס מאגרי המידע, הודעה על זכותו של מקבל הפנייה להימחק מהמאגר – בצירוף המען שאליו יש לפנות לצורך כך, זהותו ומענו של בעל מאגר המידע, והמקורות שמהם קיבל בעל המאגר מידע זה. פרטים אלה הינם הכרחיים, בין השאר, לצורך מימוש הזכות להימחק מהמאגר או הזכות לדרוש את אי מסירתו של המידע המצוי במאגר.

יצוין כי הוראות סימן ב' אינן חלות על גופים ציבוריים כגון משרדי ממשלה, מוסדות מדינה, רשויות מקומיות וגופים אחרים הממלאים תפקידים ציבוריים על-פי דין.

ב. זכות הציבור לדעת

דו"ח הוועדה לעניין חופש המידע

בחודש מאי 1994 מינה שר המשפטים ועדה ציבורית לעניין חופש המידע. על הוועדה הוטל לבחון את הנושא של חיוב הרשויות הציבוריות להעמיד לרשות הציבור מידע הנוגע לפעולתן ולתחומי אחריותן, בהתחשב בהשלכות של חיוב כאמור על המינהל הציבורי בישראל, על התקציב הציבורי ועל הביטחון הלאומי. ביולי 1995 הגישה הוועדה, בראשות השופטת בדימוס ויקטוריה אוסטרובסקי-כהן, דין-וחשבון לשר.

על-פי המצב המשפטי בישראל כיום, אין חוק המסדיר את זכות הציבור לדעת. כמו כן אין חוק הקובע באופן כללי כי קיימת לציבור זכות לקבלת מידע ולרשויות חובה לספק מידע. לעומת זאת קיימים חוקים רבים שעוסקים במידע בתחומים ספציפיים. חלקם של החוקים מתירים לכל אדם גישה למידע, חלקם מתירים גישה למידע רק לאנשים המוגדרים כבעלי עניין, וחלקם מונעים מהציבור מידע, בהסתמך על סעיפי סודיות מיוחדים. עם זאת, במובנים רבים השלים בית-המשפט העליון את אשר החסיר המחוקק, ועיצב במשך השנים את הזכות למידע, הנובעת מאופיה הדמוקרטי של המדינה, ממהותו של השלטון כנאמן האזרחים ומעקרונות בסיסיים של צדק טבעי.

הוועדה סבורה, כי לאור הקשיים הרבים בהשגת מידע ולאור התפישה המנחה עדיין רשויות רבות, לפיה המידע הוא נחלתן הבלעדית, קיים צורך בחקיקת חוק מיוחד שיעסוק בחופש המידע בישראל. המלצת הוועדה היא, איפוא, לחוקק חוק חופש המידע בישראל, שיעגן את העיקרון של "זכות הציבור לדעת" והצעדים המעשיים למימושו. ואכן, הוועדה צירפה לדו"ח הצעת חוק, שמטרתו כפולה: להסדיר באופן מרוכז וברור את הזכות למידע ואת החריגים לזכות, ולשרש את המנטליות של הרשויות הציבוריות הרואות במידע את נחלתן הפרטית, ועל כן מונעות את גישת הציבור למידע.

על-פי החוק המוצע על-ידי הוועדה, בכל רשות ציבורית יהיה "ממונה" שיהיה אחראי לטיפול בבקשות לקבלת מידע על-פי החוק ולהעמדת המידע לרשות הציבור. הזכות לקבל מידע מרשות ציבורית (קרי: רשות הפועלת על-פי דין, לרבות, משרד ממשלתי, מוסד מדינה, רשות מקומית ותאגידים שבשליטתה, תאגידים ממשלתיים הממלאים תפקיד ציבורי, וכל גוף אחר שיקבע שר המשפטים באישור ועדת חוקה, חוק ומשפט) תוענק ללא כל צורך לנמק את הצורך במידע. למי שסורבה בקשתו תהיה הזכות לפנות לבית המשפט המחוזי.

יצוין, כי על-פי ההצעה יהיו מספר חריגים לזכות לקבל מידע מרשות ציבורית: ראשית, הרשות הציבורית רשאית לדחות בקשה לקבלת מידע מטעמים מינהליים-טכניים, כגון, כאשר הטיפול בבקשה מצריך הקצאת משאבים בלתי סבירה. שנית, קיימות מספר עילות להחסיית מידע, כגון מידע העלול לפגוע בבטחון המדינה, ביחסי החוץ, בבטחון הציבור או בתיפקוד התקין של הרשות הציבורית, מידע על אודות מדיניות הנמצאת בשלבי עיצוב, דיונים פנימיים או ניהול פנימי של הרשות הציבורית, ועוד. שלישית, הוראות החוק לא תחולנה על מידע שנוצר, נאסף או מוהק על-ידי גופי ביטחון ואכיפת החוק כרוגמת אגף המודיעין בצה"ל, השב"כ, "המוסד", רפא"ל, אגף המודיעין במשטרה, וכיו"ב. לדעת מיעוט חברי הוועדה, המבחן לחיסוי המידע צריך להיות פונקציונלי וענייני, ולא מוסדי, ולפיכך יש להחיל את הוראות החוק גם על מי שהינו בעל עניין אישי או ציבורי במידע המוחזק בידי גוף מן הגופים שצוינו לעיל.

הוועדה מציעה להקים ועדה ציבורית אשר תבחן את כל החיקוקים הקיימים, האוסרים או מתירים גישה למידע.

(ראו גם להלן: שירות המדינה).

ג. כבוד האדם

הוועדה לבדיקת חקיקה נגד עינויים

בחדש יולי 1994 הוחלט על-ידי ועדת השרים לענייני חקיקה ואכיפת החוק לאשר את הקמתה של ועדה לבדיקת חקיקה נגד עינויים. על הוועדה הוטל לבחון את הוראות האמנה נגד עינויים ונגד יחס או עונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים (להלן: האמנה) ואת החקיקה בעקבותיה במדינות השונות. כמו כן, נתבקשה הוועדה להכין חוות דעת והצעה לגבי הצורך לתקן את חוק העונשין, כדי שיהיה תואם את הוראות האמנה הנ"ל, שישראל היא צד לה. ב-31 באוגוסט 1995 הגישה הוועדה, בראשותו של היועץ המשפטי לממשלה, מיכאל בן-יאיר, את המלצותיה בנושא לשר המשפטים.

מסקירת הוראות האמנה, הפסיקה והספרות עולה, כי האמנה מבחינה בין שני מושגי יסוד: עינויים, שבהם עוסקת האמנה רובה ככולה, וקובעת לגביהם איסורים מפורשים וחיוכים במשפט הפלילי, בדין האזרחי ובדיני הראיות; ו"יחס או עונש אכזרי בלתי אנושי או משפיל", שהחיוכים הנוגעים לו הם בעיקר במישור הדקלרטיבי-מינהלי. הוועדה מיקדה את המלצותיה בתחום העינויים.

הוועדה בחנה את התאמת הדין הפנימי הקיים להוראות האמנה, והגיעה למסקנה, כי קיימות בו כמה וכמה הוראות הכוללות בתוכן התייחסות לסיטואציות של פגיעה בנחקרים. על אף זאת קיים צורך בחקיקה מפורשת נגד עינויים, מאחר שהוראות אלה אינן חופפות בהכרח את הגדרת העינויים שבאמנה. זאת ועוד, הוועדה סבורה כי לחקיקה כזו יש "ערך מוסף", בהיבט הערכי והחינוכי, הן במישור הפנימי והן במישור הבינלאומי. באשר ליישום הוראות האמנה בדין הפנימי, סבורה הוועדה כי הדבר צריך להיעשות תוך התחשבות בצרכים ובבעיות הייחודיים של ישראל. שינויי החקיקה המוצעים על-ידי הוועדה הם שלושה:

א. קביעת איסור עינויים בדין הפלילי. בעניין זה צירפה הוועדה את הצעת חוק העונשין (תיקון – איסור עינויים), התשנ"ה-1995, המעגנת את איסור העינויים על-ידי עובד ציבור. התיקון מגדיר מהם עינויים לצורך הסעיף: "כאב או סבל חמורים, בין גופניים ובין נפשיים, למעט כאב או סבל הנובעים מעצם טיבם של אמצעי חקירה או ענישה על-פי דין". יש לציין, כי האמנה מוציאה מכלל הגדרת העינויים את "העיצומים על-פי דין". בעולם הרחב התפרש מונח זה כענישה על-פי דין (מבלי להכליל אמצעי חקירה על-פי דין). לפיכך, הוועדה שוקלת כיום להציע שינוי של הצעת החוק, על מנת להביא להאחדת ההגדרה.

ב. הסדרת היבטיה הראייתיים של האמנה במסגרת החוק ליישום מסקנות "ועדת גולדברג", קרי: הוועדה בעניין הרשעה על סמך הודאה בלבד ובעניין העילות למשפט חוזר. כידוע, הוועדה המליצה כי חקירה בעינויים ובאמצעים פסולים כדוגמתם תפסול ראויה, ללא קשר למהימנות ההודאה (ראו ידיעה בעניין זה ב"לקט ידיעות", משפט וממשל ג' (תשנ"ה-תשנ"ו) 369-370).

ג. חקיקת הוראות פוזיטיביות המעגנות את סמכויות הפעולה של השב"כ בכלל, וסמכויות החקירה שלו במיוחד.

כיתוב אישי על מצבות צבאיות

ביום 1 במאי 1996 נתקבל בכנסת חוק בתי קברות צבאיים (תיקון מס' 3), התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1590) (להלן: התיקון לחוק). תיקון זה, החל אף על מצבות קיימות, קובע כי בצורתן של מצבות צבאיות, ממדיהן והכיתוב שעל גביהן, לרבות בתוכן ובנוסח, תישמר מתכונתן של אחידות ושוויון. עם זאת, לכיתוב בנוסח האחיד שעל גבי המצבה ניתן יהיה להוסיף, לבקשת קרובו של חייל שנפטר ועל דעת שאר הקרובים, גם כיתוב לביטוי אישי, בנוסח שיאשר ראש היחידה להנצחת החייל במשרד הביטחון, בהתאם לכללים שייקבעו בתקנות בידי שר הביטחון.

כעולה מדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ו 2469), שינוי החקיקה מבטא איזון בין הצורך באחידות ושוויון בבתי קברות צבאיים לבין הצורך לאפשר ביטוי לכאב אישי.

ד. הזכות להורות וחופש ההתקשרות

חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד) עד לחקיקתו של חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996 (להלן: החוק) לא ניתן היה, למעשה, לבצע בישראל הסכם לנשיאת עוברים, היינו, הסכם בין הורים מיועדים לבין אם נושאת, לפיו מסכימה האם הנושאת להתעבר בדרך של השתלת ביצית מופרית, ולשאת את ההריון עבור ההורים המיועדים. לאור המלצותיה של ועדת אלוני, אשר מונתה במטרה לבחון את סוגיית ה"פונדקאות" (ראו ידיעה בעניין זה ב"לקט ידיעות", משפט וממשל ב' (תשנ"ה-תשנ"ו) 553-554), התקבל בכנסת ביום 7 במרס 1996. החוק התקבל לאחר ביטולם של מספר סעיפים מתוך תקנות בריאות העם (הפריה חוץ-גופית), התשמ"ז-1987, אשר עד לביטולם היתה נשיאת העוברים אסורה בהם (ראו בג"צ 5087/94 זברו ואח' נ' שר הבריאות ואח' (טרם פורסם)). סעיף 2 לחוק קובע מספר תנאים, שרק בהתקיימם ניתן יהיה לבצע הפריה חוץ-גופית לשם מימוש הסכם לנשיאת עוברים:

1. נערך הסכם בכתב בין אם נושאת להורים מיועדים, אשר אושר על-ידי ועדת אישורים. ועדה זו, הממונה על-ידי שר הבריאות ומורכבת מרופאים, פסיכולוג קליני, עובד סוציאלי, משפטן ואיש דת, נועדה להבטיח בחינה מקיפה של כל ההיבטים הרלוואנטיים לעניין אישור הסכם לנשיאת עוברים.
2. הצדדים להסכם הם בגירים תושבי ישראל.
3. האם הנושאת אינה נשואה, ואינה קרובת משפחה של אחד מן ההורים המיועדים. בנסיבות מסוימות המצוינות בחוק רשאית ועדת האישורים לאשר התקשרות עם אם נושאת שהיא אשה נשואה.
4. הורע המשמש להפריה חוץ-גופית הוא של האב המיועד, והביצית אינה של האם הנושאת.
5. האם הנושאת היא בת דתה של האם המיועדת, ואולם אם היו כל הצדדים להסכם לא יהודים, רשאית הוועדה לסטות מדרישה זו.

באשר למעמדו של הילד, קובע החוק, כי תוך שבעה ימים מיום לידתו יגישו ההורים המיועדים בקשה למתן צו הורות, שהינו, למעשה, צו בדבר אפוטרופסות של הורים מיועדים על ילד וקיום יחסי הורות ביניהם. כמובהר בדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ו 2456), מטרת מתן צו ההורות היא למנוע חילוקי דעות עתידיים והתדיינות בין האם הנושאת להורים המזוינים, וכן להבטיח את מעמד הילד ויחסיו עם הוריו. לפיכך, בית-המשפט ייתן צו הורות להורים המיועדים, אלא אם נוכח כי הדבר גוגד את טובת הילד. בעיקרון, הכלל הוא כי הסכם לנשיאת עוברים יבוצע כפי שאושר. עם זאת, החוק מכיר באפשרות כי יחול שינוי בנסיבות לאחר ההתעברות, שיהא בו כדי להצדיק חזרתה של האם הנושאת מהסכמתה. בנסיבות כאלה יהיה בית-המשפט רשאי לאשר, לבקשת האם הנושאת, את חזרתה בה מההסכם, ובלבד שלא יהיה בכך כדי לפגוע בטובת הילד. ואולם אם ניתן כבר צו הורות, לא יאשר בית-המשפט חזרה מהסכם לנשיאת עוברים כאמור.

כנסת

הסמכת הוועדה לענייני ביקורת המדינה להחליט על מינוי ועדת חקירה ממלכתית ביום 18 ביולי 1995 נתקבל בכנסת חוק מבקר המדינה (תיקון מס' 26), התשנ"ה-1995 (ס"ח תשנ"ה 1534) (להלן: התיקון לחוק). תיקון זה מאפשר לוועדה לענייני ביקורת המדינה של הכנסת, בנסיבות מיוחדות ובהסכמת מבקר המדינה, להחליט על מינויה של ועדת חקירה ממלכתית גם בנושא הכלול בה"ח רגיל של מבקר המדינה. על-פי הדין שקדם לתיקון לחוק, הוועדה לענייני ביקורת המדינה היתה רשאית להחליט, מיוזמתה או על-פי הצעת מבקר המדינה, על מינוי ועדת חקירה ממלכתית, רק אם מבקר המדינה המציא לוועדת הביקורת דו"ח נפרד. דו"ח כזה היה על מבקר המדינה להמציא במקרה בו העלתה הביקורת ליקויים או פגיעות הנראים למבקר ראויים לדיון ועדת הביקורת בשל זיקתם לבעיה עקרונית, או לשם שמירה על טוהר המידות, או מסיבה אחרת.

תיקון לחוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם – סייגים לעיסוק של חברי הכנסת

ב-12 ביולי 1995 נתקבל בכנסת חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם (תיקון מס' 15), התשנ"ה-1995 (ס"ח תשנ"ה 1533) (להלן: התיקון לחוק), אשר ייכנס ברובו לתוקף ב-1 באוקטובר 1996. התיקון לחוק מאמץ בעיקרו את דו"ח ועדת רוזן-צבי, הקובע את עקרון אי התלות של חברי הכנסת ואת ייחוד התפקיד ואיסור כפל התפקידים של חבר הכנסת (המלצות הוועדה הוגשו ב-28 בפברואר 1995).

סעיף 13א(א) לתיקון לחוק אוסר על חבר הכנסת לעסוק בכל עסק או בכל עיסוק נוסף, למעט עיסוק בהתנדבות וללא תמורה כספית או תמורה חומרית אחרת, ובכלל זה אף עיסוק שהוא כהונה כראש רשות מקומית או כיושב-ראש של רשות, תאגיד או מוסד ממלכתיים. יצוין כי הוראת סעיף 13א(א) באה נוסף על הוראה שהיתה קיימת גם בחוק החסינות עובר לתיקון, הקובעת מספר סייגים נוספים לעיסוק של חברי הכנסת.

סעיף 13א1 לתיקון לחוק אוסר על חבר הכנסת לכהן כנבחר בגוף ציבורי (קרי: רשות מקומית, מועצה דתית, ההסתדרות הכללית החדשה, הסתדרות העובדים הלאומית וההסתדרות הציונית העולמית) אף שלא בתמורה. חבר כנסת המכהן כנבחר בגוף ציבורי, חברותו באותו גוף תפקע ביום היותו לחבר כנסת. הוראה זו מטויגת בתחולתה, שכן לגבי נבחרים בגוף ציבורי הפועלים בו ללא תמורה, ושכיהנו כתברי הכנסת השלוש-עשרה והמכהנים בכנסת הארבע-עשרה, תחולת ההוראה ביום תחילתה של הכנסת הארבע-עשרה או בתום מועד הכהונה באותו גוף ציבורי, לפי המועד המאוחר יותר.

כעולה מדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ה, 2397), מטרת התיקון הן להבטיח כי כל זמנו ותשומת לבו של חבר הכנסת יופנו לעבודה פרלמנטרית, כי יימנעו ניגודי אינטרסים בין חובתו של חבר הכנסת לשרת את הציבור לבין תלותו בהכנסה ממקור נוסף, וכי יהווך מעמדם של חברי הכנסת והכנסת בעיני הציבור. לפיכך נקבע בתיקון לחוק החסינות גם תיקון לחוק שכר חברי הכנסת, תש"ט-1949, לפיו משכורתם של חברי

הכנסת תועלה החל מ-4 באוקטובר 1996 ב-33%. הוראה זו נועדה לפטור את חברי הכנסת מן הצורך במקורות נוספים מחוץ לכנסת.

תיקון לחוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם - נטילת חסינות של חבר הכנסת

ביום 14 בנובמבר 1995 אישרה הכנסת את חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם (תיקון מס' 17), התשנ"ו-1995 (ס"ח תשנ"ו 1549) (להלן: התיקון לחוק). בהסדר החקיקתי שהיה קיים לפני התיקון לחוק, נטילת חסינות או זכות מחבר כנסת נעשתה תמיד בהליך תלת-שלבי: בשלב הראשון הוגשה בקשה לנטילת החסינות או הזכות על-ידי הרשות המוסמכת לכך. בשלב השני החליטה ועדת הכנסת אם להציע ליטול את החסינות או הזכות אם לאו. בשלב השלישי החליטה מליאת הכנסת בעניין נטילת החסינות או הזכות.

על-פי התיקון לחוק, חבר כנסת שהוגשה לגביו בקשה לנטילת חסינות או זכות רשאי להודיע ליושב-ראש הכנסת וליושב-ראש ועדת הכנסת כי הוא מסכים לנטילת החסינות או הזכות, ועל-ידי כך למנוע את קיומו של השלב השלישי בהליך, היינו, השלב של הדין במליאה.

כמוסבר בדברי ההסבר להצעת החוק (ה"ח תשנ"ה 2424), התיקון לחוק נועד לאפשר לחבר כנסת אשר דבק בו רבב לקצר את ההליכים להסרת החסינות, על מנת שיוכל לנקות את שמו, אם הוא מעוניין בכך. במקרה כזה, נטילת החסינות או הזכות תיכנס לתוקף במועד שיושב-ראש ועדת הכנסת יודיע לכנסת על החלטת הוועדה להסיר חסינות או זכות מחבר הכנסת.

סדר-דין פלילי

חוק הסניגוריה הציבורית

ביום 20 בנובמבר 1995 נתקבל בכנסת חוק הסניגוריה הציבורית, התשנ"ו-1995 (ס"ח תשנ"ו 1551) (להלן: החוק). החוק מקים מערך של סניגוריה ציבורית כחלק ממשרד המשפטים, אשר יעניק ייצוג משפטי בהליכים פליליים לזכאים לכך לפי החוק. בראש הסניגוריה הציבורית יעמוד הסניגור הציבורי הארצי, אשר יהיה ממונה על סניגורים ציבוריים מחוזיים. מעמדם יהיה כשל פרקליט המדינה ועובדי פרקליטות המדינה, בהתאמה. סמכויות הסניגור הציבורי הארצי כוללות את ניהול הסניגוריה הציבורית, התוויית מדיניותה, דאגה להדרכת עובדיה ופיקוח על רמתם המקצועית של כל עורכי הדין הפועלים מטעמה. הסניגורים הציבוריים המחוזיים יהיו אחראים למתן ייצוג משפטי במחוזם.

גוף נוסף המוקם על-פי החוק הוא ועדת הסניגוריה הציבורית. ועדה זו, המורכבת משר המשפטים (העומד בראשה), שופט בדימוס של בית-המשפט העליון, שני עורכי-דין העוסקים בייצוג נאשמים במשפטים פליליים ומומחה במשפט הפלילי, תפקידו למנות את הסניגור הציבורי הארצי ולפקח על פעילות הסניגוריה הציבורית.

סעיף 18(א) לחוק הסניגוריה הציבורית קובע את היקף הזכאות לייצוג בהליך פלילי – היקף שהינו רחב יותר בהשוואה לדין הקודם. הסעיף משאיר על כנם את תנאי הזכאות למינוי סניגור, הקיימים היום וקבועים בסעיפים 15 ו-21 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 (להלן: החסד"פ), בסעיפים 15 עד 17 לחוק לטיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991, ובסעיף 18(א) לחוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א-1971. אולם עיקר חידושו הוא בקביעת הזכאות לייצוג פלילי לגבי מחוסרי אמצעים. בעבר, על-פי סעיף 15(ג) לחסד"פ, מינוי סניגור למחוסר אמצעים היה נתון לשיקול דעת בית-המשפט. כיום קיימת על-פי החוק זכאות לייצוג בהליך פלילי לנאשם או לעצור שהוא מחוסר אמצעים, לפי אמות מידה שנקבעו על-ידי שר המשפטים, בהתייעצות עם הגורמים המתאימים הקבועים בחוק. יצוין כי אין בהוראות סעיף 18(א) לחוק כדי למנוע מבית-המשפט למנות לנאשם סניגור, אם הוא סבור שאינו יכול לנהל את המשפט כשהנאשם אינו מיוצג. זאת ועוד, סעיף 18 אף משאיר פתח להרחבה בעתיד של מסגרת הזכאות למינוי סניגור בהתאם לקביעת שר המשפטים, שתיעשה בהסכמת שר האוצר ובאישור ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

תחולתו של החוק לפי סעיף 26 לחוק היא הדרגתית, לאמור, שר המשפטים רשאי להקים לשכות מתוזזות בהדרגה, לפי אזורים ובמועדים שקבע, ובלבד שהקמת הסניגוריה הציבורית תושלם בכל הארץ לא יאוחר מתום שלוש שנים מיום תחילתו של החוק.

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – חיפוש בגוף החשוד) ביום 27 בפברואר 1996 נתקבל בכנסת חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – חיפוש בגוף החשוד), התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1573) (להלן: החוק), הקובע בעיקרו הוראות מיוחדות לעניין חיפוש חיצוני ופנימי בגופו של חשוד. החוק מכונן להשגת האיזון הנדרש בין צורכי החקירה לבין ההגנה על כבודו של אדם ועל צנעתו, וזאת לאור הוראות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (ראו ה"ח תשנ"ה 2344).

העיקרון הקבוע בחוק הוא שאין עורכים חיפוש בגופו של חשוד אלא לאחר שנתבקשה הסכמתו לכך. החיפוש ייעשה בידי בן מינו של החשוד, וייערך בדרך ובמקום שיבטיחו שמירה מירבית על כבוד האדם, על פרטיותו ועל בריאותו, ובמידה המועטה האפשרית של פגיעה, אי נוחות וכאב.

שוטר רשאי לערוך בחשוד בעבירה מסוג עוון או פשע חיפוש חיצוני (הכולל מיגוון פעולות המפורטות בחוק), או להורות לאחר המוסמך לכך לעשות כן, אם היה לשוטר יסוד סביר לחשוד, שבגופו של חשוד נמצאת ראיה להוכחת ביצועה של עבירה או להוכחת הקשר שבין החשוד לבין ביצוע העבירה, והכל אם החשוד נתן את הסכמתו לכך. עם זאת, במקרים המפורטים בחוק ניתן יהיה לערוך חיפוש חיצוני בחשוד גם ללא הסכמתו, ותוך שימוש בכוח סביר, אם ניתן לכך אישור על-ידי קצין משטרה בדרגת רב-פקד ומעלה (להלן: קצין משטרה). בטרם ייתן קצין המשטרה את אישורו, עליו לתת לחשוד הזדמנות להשמיע את טעמי סירובו, ולהסביר לו שניתן להשתמש בכוח סביר לעריכת החיפוש, ואת המשמעות המשפטית לסירובו.

חיפוש פנימי בחשוד, לאמור, חיפוש המתאפיין בבדיקות חודרניות לגוף האדם,

אפשרי בעיקרון רק בעבירות מסוג פשע, והוא לא ייערך אלא אם כן נתן רופא אישור שאין מניעה בריאותית לערוך את החיפוש.

במקרים בהם לא נתן החשוד את הסכמתו לחיפוש פנימי רשאי קצין משטרה להגיש בקשה לבית-משפט השלום לקבלת היתר לעריכת חיפוש כאמור. בית-המשפט יהיה רשאי להתיר בצו עריכת חיפוש פנימי, אם שוכנע כי התקיימו כל אלה: התנאים הקבועים בחוק לעריכת החיפוש; הצורך בהשגת הראיה או בהוכחת הקשר שבין החשוד לבין ביצוע העבירה גובר על הפגיעה בחשוד הכרוכה בביצוע הפעולה המבוקשת; אין דרך סבירה אחרת, בנסיבות העניין, שפגיעתה בחשוד פחותה, להשגת הראיה או להוכחת הקשר שבין החשוד לבין ביצוע העבירה. תוקפו של ההיתר יהיה כפי שיקבע בית-המשפט, ובלבד שלא יעלה על שלושה ימים.

באשר למשמעות סירובו של החשוד שייערך חיפוש בגופו, החוק קובע כי במקרה שבו לא נערך חיפוש בשל סירוב כאמור, עשוי סירובו של החשוד לשמש חיוק למשקל הראיות של התביעה. זאת ועוד, בנסיבות מסוימות המצוינות בחוק, סירוב לעריכת חיפוש דינו עונש מאסר.

יצוין כי הוראות החוק אינן חלות על לקיחת טביעת אצבעות וכף יד של החשוד, שנעשתה למטרת זיהוי.

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים)

ביום 1 במאי 1996 נתקבל בכנסת חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ו-1996 (ס"ח תשנ"ו 1592) (להלן: החוק), המחליף הוראות שבחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 (להלן: החסד"פ) ופקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחיפוש) [נוסח משולב], תשכ"ט-1969. החוק נועד להסדיר מחדש את דיני המעצר הנהוגים בישראל, והעיקרון המנחה שנקבע בו הוא כי מעצרו ועיכובו של אדם יהיו בדרך שתבטיח שמירה מירבית על כבוד האדם ועל זכויותיו. בהתאם לכך, לראשונה נקבעו בחוק תנאי ההחזקה במעצר להם זכאי העצור. עיקר חידושיו של החוק מובאים להלן: חידוש חשוב בחוק הוא הקביעה המפורשת של עילות מעצר מסוימות, שרק בהתקיימן רשאי שופט לצוות על מעצרו של אדם לפני הגשת כתב אישום. עד לחקיקת החוק הסתפק המחוקק בקביעה, כי גדרשת עילת מעצר, מבלי לפרט את טיבה.

החוק מחדש בעניין מתן צו מעצר שלא בנוכחות החשוד. ראשית, אם ניתן צו כאמור יובא החשוד בפני שופט בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ-24 שעות משעת מעצרו (ולא תוך 48 שעות, כפי שהיה קבוע בחוק הקודם). שנית, על-פי החוק החדש, צו מעצר שניתן שלא בנוכחות החשוד יהיה בתוקף 180 יום בלבד, אלא אם הוארך על-ידי השופט בהחלטה מנומקת בכתב.

החוק מאמץ באופן כללי את עילות המעצר לאחר הגשת אישום כפי שהיו קיימות בסעיף 21 לחסד"פ, אולם הוא קובע הסדר חדש לגבי מעצר בעילה של חומרת העבירה. החוק קובע מפורשות - בשונה מהסדר הקודם - כי באישום בעבירות חמורות המפורטות בסעיף עומדת חוקה בלבד, כי מתקיימת העילה של חשש לסיכון ביטחוני של אדם, של הציבור או של המדינה, והנאשם רשאי להוכיח אחרת. החוק גם מבטל את

ההוראה שהיתה קיימת בחסד"פ, עובר לתיקון, לפיה היתה קיימת חובת מעצר לגבי עבירות תמורות מסוימות.

החוק קובע את ההליכים שיש לנקוט בזמן ביצוע המעצר: על העוצר לזהות עצמו תחילה בפני החשוד, להודיע לו שהוא עצור ולהבהיר לו את סיבת המעצר בהקדם האפשרי במהלך ביצוע המעצר. בנסיבות מסוימות המפורטות בסעיף, העוצר פטור מחלק מההליכים.

נעצר אדם בתחנת המשטרה על ידי הקצין הממונה, הוא יובא בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ-24 שעות, בפני שופט. במקרה שמדובר בצורך לבצע פעולת חקירה דחופה, ניתן להשהות את הבאת העצור בפני שופט לתקופה שלא תעלה על 48 שעות מתחילת המעצר. על פי הדין הקודם, ניתן היה בכל מקרה להביא את החשוד לפני השופט תוך 48 שעות משעת המעצר.

החוק קובע את חובתו של קצין ממונה שהחליט לעצור את החשוד, להודיע לו מיד את זכויותיו. יש להבהיר לחשוד את דבר המעצר, סיבת המעצר ואת משך הזמן שניתן להחזיקו במעצר. כמו כן יש להסביר לעצור את זכויותיו, קרי: את זכותו שתימסר הודעה על מעצרו לאדם קרוב לו או לעורך דין, את זכותו להיפגש עם עורך דין, ואת זכותו להיות מיוצג על ידי עורך דין.

בחוק נקבע גם הסדר חדש ומפורט לגבי זכותו של עצור החשוד בעבירת ביטחון להיפגש עם עורך דין.

שירות המדינה

הודעת נציבות שירות המדינה בעניין זכות עיון בתיק אישי בתאריך 8 באוגוסט 1995 פרסם נציב שירות המדינה, פרופ' יצחק גלינור, את הודעת נציבות שירות המדינה בעניין זכות העיון בתיק האישי. להודעה זו, שנכנסה לתוקף חודש ימים מיום פרסומה, צורפו השינויים המתאימים לתקנון שירות המדינה (להלן: התקשי"ר). המדיניות החדשה של הנציבות, הבאה לידי ביטוי בהודעה, מבוססת על התפישה שהזכות לקבלת מידע היא זכות בסיסית של האזרח במדינה דמוקרטית, והיא קובעת את זכותו של עובד המדינה (לרבות עובד שפרש מן השירות) לעיין בתיקו האישי ובטפסי ההערכה שלו (קרי: הטפסים שממלא הממונה במסגרת הערכת תפקודי העובדים). כפי שנאמר בהודעה, כלל הוא כי לכל עובד זכות לדעת מה המידע הנמצא בתיק האישי, לעיין בו ולצלם ממנו מסמכים.

יצוין כי הוראות התקשי"ר החדשות מגבילות את זכות העיון כאשר מדובר במסמכים חסויים המצויים בתיק האישי. בין היתר, הכוונה למסמכים שהעיון בהם עלול לפגוע בבטחון המדינה, בתיפקוד התקין של הרשות הציבורית, או מסמכים המכילים מידע, אודות מדיניות הנמצאת בשלבי עיצוב.

יודגש כי על פי האמור בהנחיית הנציב, במקרה שקיימת עילת חיסיון לגבי חלק מן המסמכים, יש לקבוע דרך להוציא מסמכים אלה מהתיק, להסתיר את החלקים שיש להסתירם, או לנקוט כל שיטה אחרת, ובלבד שהחיסיון של מסמכים אלה לא ישמש עילה למניעת העיון בתיק.

תיקון לחוק שירות המדינה (מינויים) - חובת מתן ביטוי הולם לייצוגם של בני שני המינים
 בתאריך 25 ביולי 1995 קיבלה הכנסת את חוק שירות המדינה (מינויים) (תיקון מס' 7),
 התשנ"ה-1995 (ס"ח השנ"ה 1547) (להלן: התיקון לחוק). תיקון זה הוסיף לחוק שירות
 המדינה (מינויים), תשי"ט-1959, את סעיף 15א, הקובע חובת מתן ביטוי הולם לייצוגם
 של בני שני המינים בקרב העובדים בשירות המדינה. חובה דומה נקבעה כבר לעניין מינוי
 נשים כדירקטוריות בחברות ממשלתיות, בחוק החברות הממשלתיות (תיקון מס' 6)
 (מינויים), התשנ"ג-1993 (ראו ידיעה בעניין זה ב"לקט ידיעות", משפט וממשל א'
 (תשנ"ב-תשנ"ג) 569).

התיקון לחוק מסמיך את נציב שירות המדינה לפעול לקידום ייצוג הולם, ככל שניתן
 בנסיבות העניין, אם ראה כי בקרב העובדים במשרד או ביחידה במשרד, או בסוג משרות,
 אין ייצוג הולם כאמור. הנציב יכול לתת הוראות בדבר העדפה במכרז למשרה, או לקבוצת
 משרות, או לדרגה, או לקבוצת דרגות, שיפורטו בתוכנית ולתקופה שתיקבע בה.
 "העדפה", משמעותה לעניין חוק זה היא מתן עדיפות במכרז לבן המין שאינו מיוצג באופן
 הולם, במקום שמועמדים בני שני המינים הינם בעלי כישורים דומים.
 תוכנית הנציב טעונה אישור ועדת השירות, ויש להביא את עקרונותיה לידיעת ועדת
 חוקה, חוק ומשפט של הכנסת. עם זאת, עליפי התיקון לחוק העקרונות אינם טעונים
 פרסום ברשומות.

תקשורת

מינוי ועדה ציבורית לבדיקת הסדרי החקיקה בענייני עיתונות
 שר המשפטים ושר הפנים מינו ועדה ציבורית לבדיקת ההסדרים החוקיים בענייני
 העיתונות בישראל. הוועדה תבדוק את התאמת החקיקה הקיימת להתפתחויות החברתיות,
 המשפטיות והכלכליות במדינה, תוך מתן הדעת להסדרים הנהוגים בתחום זה במדינות
 דמוקרטיות אחרות.
 בראש הוועדה עומד שר המשפטים לשעבר, חיים צדוק, וחברים בה: פרופ' רות
 גביון, פרופ' זאב סגל, פרופ' עמוס שפירא, העיתונאים אמנון אברמוביץ ומשה נגבי,
 והסופר סמי מיכאל.

הסכם צנזורה חדש בין שר הביטחון לבין נציגי כלי התקשורת בישראל
 ביום 22 במאי 1996 נחתם הסכם חדש בענייני צנזורה בין שר הביטחון לבין וועדת
 העורכים, עורכי עיתונים וכלי תקשורת אחרים בישראל (להלן: ההסכם). הסכם זה,
 המבטל את ההסכם הקודם שנחתם ב-1986 ותוקן ב-1989, הל על כל כלי התקשורת
 בישראל, כולל עיתונים בערבית.

על-פי האמור בהסכם, מטרת הצנזורה היא למנוע פרסום מידע ביטחוני שיש בו ודאות
 קרובה לפגיעה ממשית בבטחון מדינת ישראל. לפיכך, אין הצנזורה חלה על עניינים
 פוליטיים או על דעות, פרשנות, הערכות או על כל עניין שהוא, אלא אם יש בהם או

ניתן להסיק מהם מידע ביטחוני כאמור. ההסכם קובע, כי תורכב ועדה בת שלושה חברים (נציג ציבור - משפטן, נציג הצבא ונציג כלי התקשורת), אשר תהיה מוסמכת לדון בהשגות של עורך כלי התקשורת, או נציגו, על פסילת חומר עליידי הצנזור, ולאשר את הפסילה או לבטלה, כולה או חלקה. כמו כן, הוועדה תהיה מוסמכת לדון בקובלנות הצנזור נגד כלי תקשורת שפרסם חומר אשר נפסל לפרסום, ובקובלנות על אי הגשת חומר לביקורת מוקדמת, או על אי קיום הוראות הצנזורה. במקרה כזה הוועדה תהא רשאית להחליט על העונש אשר יוטל על כלי התקשורת (אזהרה, קנס כספי, גויפה, הערה וכדומה). הוועדה תתכנס לדיון לא יאוחר מ-24 שעות לאחר הפנייה אליה, ועליה ליתן את החלטתה באותו יום. יצוין כי בהתאם לאמור בהסכם, אין בו כדי למנוע מכלי התקשורת לעתור לבג"ץ נגד החלטת הצנזור, אם הוועדה דחתה את השגתו. (ראו גם לעיל: הגנת הפרטיות).

תיקוני טעויות

בהדפסת רשימתו של שמואל דורנר, "דרכי הוכחה בבג"ץ", שפורסמה בחוברת הקודמת (משפט וממשל ג (תשנ"ה-תשנ"ו) 101) נפלה שורה של טעויות. מערכת משפט וממשל מתנצלת בפני המחבר והקוראים על הטעויות. להלן תיקוני הטעויות העיקריות שנפלו בהדפסת הרשימה:

- בעמ' 102, שורה אחרונה, במקום "וכן" צ"ל "כמו".
- בעמ' 107, שורה תשיעית מלמטה, במקום "אם" צ"ל "לוא".
- בעמ' 108, שורה שנייה, במקום "ואם" צ"ל "ולוא".
- בעמ' 109, שורה שלישית, במקום "ואולי אין בכך רבותא" צ"ל "אלא שבכך אין רבותא".
- בעמ' 109, שורה שביעית, במקום "על" צ"ל "לעניין".
- בעמ' 109, שורה שנייה בפרק ד', במקום נקודה צ"ל פסיק ובמקום "כאילו מבקש" צ"ל "כשמבקש".
- בעמ' 109, שורה שישית מלמטה, במקום "המבליטות" צ"ל "בהבלטת".
- בעמ' 110, שורה חמישית מלמטה, במקום הנקודה צ"ל פסיק, ויש למחוק את המלה "שהוא".
- בעמ' 111, שורה שנייה מסוף פרק ד', במקום "יחייב" צ"ל "תחייב".
- בעמ' 113, שורה שלוש-עשרה מלמטה, במקום "בנפשך" צ"ל "נפשך".
- בעמ' 113, שורה שנייה מלמטה, במקום "משום" צ"ל "אם".
- בעמ' 113, שורה אחרונה, במקום "אם" צ"ל "ואילו".
- בעמ' 114, שורה שלישית של הקטע השני, במקום "יוכל" צ"ל "יתכנן".
- בעמ' 114, שורה ראשונה של הקטע השלישי, במקום נקודה צ"ל פסיק ובמקום "הואיל" צ"ל "שהואיל".
- בעמ' 115, שורה שתיים-עשרה, במקום "ואולי" צ"ל "וממילא".
- בעמ' 115, שורה שלוש-עשרה, במקום "שאינן מבוססות דיון" צ"ל "מן הסוג האחרון".